

De Europese gedachte is gedurende eeuwen een utopie geweest, een droom die wellicht nooit werkelijkheid zou worden hoe sterk men er ook naar verlangde. Comenius behoorde tot die dromers. Driehonderd jaar later kwam er een Europese Gemeenschap tot stand met deelname van alle grote landen die eeuwenlang oorlog hadden gevoerd. De grote waarden als vrede, vrijheid, verdraagzaamheid, gelijke kansen e.a. werden de basis voor het samen-leven. Die driehonderd jaar waren evenwel verder gevuld met geweld. Het zou nog de wreedheid van de Dertigjarige oorlog overtreffen waarin 80 pct van de Tsjechische bevolking gedood werd, aan epidemieën bezweek of vluchtte. Het herinnert aan Syrië vandaag. Comenius zelf werd een vluchteling die een onderkomen vond in Nederland, het vaderland van de tolerantie. Hij voelde zich geen migrant maar een vluchteling. De utopie van Europa moest in zijn ogen gebaseerd zijn op waarden. De ambitie vandaag is nog een 'Union of values' te zijn.

Vergeleken met de barbarij van de 17^e eeuw en de waanzinnige 20ste eeuw is die droom gerealiseerd.

Men moet dus altijd weten waarvan men komt om te begrijpen waar we vandaag staan. Het helpt ook de dingen in perspectief en in proporties te zien, waar het vandaag vaak aan ontbreekt.

De tijd van Comenius werd getekend door godsdienstoorlogen binnen de christelijke wereld. Die tijd is allang voorbij. Vandaag zijn de spanningen vooral binnen de Islam te zoeken. Maar laat ons nooit vergeten waarvan wij komen in onze geschiedenis. Oorlog komt echter voort uit tal van oorzaken. Vlak na de Franse

Revolutie wou Napoleon de nobele waarden van de Verlichting aan gans Europa opleggen, met geweld en oorlog. Daarna waren nationalisme en ideologie de basis van oorlog en massamoorden. Vaak wordt gezegd dat 'de geschiedenis zich herhaalt'. Dat hoeft niet correct te zijn en als ze zich herhaalt is het nooit op dezelfde wijze. Wij moeten dus telkens de tekenen van de tijd goed lezen om niet voor verrassingen te staan.

De vrede blijft het hoogste goed ook omdat de oorlog het grootste kwaad is. Ze veegt alle menselijke waardigheid weg.

De vrede is het werk van vele factoren. In de eerste plaats van instellingen. Een geheel van verdragen, bestuursvormen en regels moeten ons beschermen tegen onszelf. Ook hier had Comenius schema's voor opgesteld. Maar nog beter is het wanneer de onderlinge afhankelijkheid zo wordt georganiseerd dat een land alleen geen oorlog kan voeren of dat het zichzelf onmiddellijk zou verarmen. Als legers samengezet worden in een alliantie is niemand nog echt militair soeverein. Indien de onderlinge handels-en investeringsstromen zo vervlochten zijn tussen landen kan niemand nog die gemeenschappelijk markt verlaten op straffe van groot welvaartsverlies. De EU is zo'n verband en verbond van georganiseerde interdependentie. De NAVO is een ander. In beide gevallen wordt soevereiniteit gedeeld. In de mondiale economie van vandaag is een stand-alone een haast onbegrijpelijk standpunt. De wereld van gisteren komt gelukkig nooit terug.

Voor Comenius was de mens veel meer dan een individu, a stand alone. Hij beklemtoonde het in-de-wereld-zijn-met-anderen. Het existentialisme zal dat later filosofisch ontwikkelen.

'No man is an island,
Entire of itself,
Every man is a piece of the continent,
A part of the main.

zong de tijdgenoot van Comenius, John Donne in 1624.

Maar instellingen moeten geschraagd zijn door de wil om samen te werken. Quid leges sine moribus? Een democratie heeft het geloof nodig van mensen die denken dat dit de beste staatsvorm is om mensen tot ontplooiing te brengen, de waardigheid van elkeen te waarborgen, de voorspoed te bewerken. Democratie vereist vertrouwen. Helaas is wantrouwen dikwijls het overheersend gevoel. Als iedereen iedereen wantrouwt worden instellingen ondermijnt. Er is op nationaal en ,bij uitbreiding, op Europees vlak een groeiend wantrouwen. Hoe dat keren?

In Europa moeten we een dubbele bewustwording ontwikkelen. We hebben een ruimte ontwikkeld, een 'space' waarin we kunnen vrij reizen, werken, zakendoen, studeren, communiceren. Wie wil er echt terug naar de wereld van de honderden grenskantoren tussen Nederland en België? Die ruimte maakt ons vrij. Maar Europa moet ook een 'place' zijn, een thuis, die mensen bescherming biedt tegen werkloosheid, financiële speculatie, onverantwoorde immigratie, internationale belastingfraude, sociale dumping,

terrorisme. Nationale en Europese overheden moeten kansen scheppen maar ook beschermen. Dat is een natuurlijke functie. En daaraan moet gewerkt worden. De EU doet meer dan doorgaans wordt aangenomen op elk van deze domeinen maar niet genoeg en met onvoldoende zichtbare resultaten.

Maar vertrouwen is een tweerichtingsverkeer. Mensen moeten positieve waarden ontwikkelen tegenover mekaar zodat ze niet te snel in wantrouwen vervallen. Opvoeding moet onderlinge empathie, solidariteit, aandacht voor zwakkeren, goedheid, rechtvaardigheid ontwikkelen. Alles wat ons 'meer mens' maakt. Humanior. De basis van een meer harmonische wereld. En dan denk ik aan de pedagoog en didacticus Comenius. De negatieve energie die gespendeerd wordt aan jaloezheid, hebzucht, geldingsdrang, haat, agressiviteit maakt mensen wantrouwig en gewoon ongelukkig. Te-vredenheid komt niet voort uit negatieve gevoelens. Er is in onze samenlevingen een geluks deficit. De welvaart groeide de laatste decenia gestaag en krachtig maar het geluksgevoel bleef constant. Die toenemende kloof wordt verklaard door de grote onbevredigdheid bij mensen als ze zich vergelijken met anderen. Er is altijd iemand rijker, mooier en succesrijker. Het kan een factor zijn van vooruitgang. Het kan ook uitmonden in veel onbehagen in ons samenleven en in onze beschaving. Opvoeding tot waarden is een antidotum voor dat gevoel van onbehagen.

Vrede is ook het werk van rechtvaardigheid. Ook hier hebben we enorme vooruitgang geboekt vergeleken met

de tijd van Comenius en zelfs met de vooroorlogse jaren. De landen met een Rijnlandmodel munten hier trouwens in uit, zoals Nederland en mijn eigen land. De jongste jaren nemen de ongelijkheden in een groot aantal landen toe, niet alleen in landen met grote economische problemen maar ook in die met ogenschijnlijk lage werkloosheid. Het inkrimpen van de middengroepen in de Verenigde Staten speelt een grote rol in de huidige verkiezingscampagne en verklaart de toenemende polarisering. Maar ook bij ons sluipt dat gevaar binnen. Een grote concentratie van rijkdom splijt en samenleving. Vrede en te-vredenheid vereisen rechtvaardigheid. Daar is geen exacte waardemeter voor mogelijk maar het mag niet zijn dat men het probleem onderkent als de spanningen te hoog zijn opgelopen. Men weet niet waar het evenwichtspunt ligt. Men ziet wel wanneer het overschreden is.

Grote ongelijkheid leiden ook tot grote migratie. Oorlogsvluchtelingen, zoals Comenius, zijn een ander probleem. Maar als de demografisch explosie in ons Afrikaans buurcontinent niet samengaat met economische vooruitgang voor velen, ontstaat de drang migratie. Afrika kan op het einde van deze eeuw vier miljard inwoners tellen tegen één miljard vandaag. Europa mag niet alleen met zichzelf bezig zijn. Wie alleen kijkt naar zichzelf zal zichzelf verliezen. Eén land alleen kan die taak niet aan. Wie drastisch spaart op ontwikkelingssamenwerking mag later niet verwonderd zijn dat sommige ontwikkelingen uit de hand lopen. Zo eenvoudig is het. We verminderden de hulp aan de kampen met Syrische vluchtelingen en volgens velen

was de dreiging van voedseltekort het begin van de exodus.

Vrede zal trouwens ook een strijd tegen klimaatverandering inhouden. Ook hier dreigen ongecontroleerde migraties uit voort te komen. Daarom ook was het belangrijk dat de EU een sleutelrol heeft gespeeld bij de klimaatconferentie in Parijs in december van vorig jaar. Ook hier moeten we verder en hoger kijken. De EU kan een wereldspeler zijn als ze eensgezind is. In het andere geval wordt het irrelevant en schaadt ze haar eigen belangen.

De vrede is ook een zaak van verdraagzaamheid. Ons verleden was er geen voorbeeld van. Comenius werd erdoor gedwongen rond te zerven. Vandaag is het de beurt aan de Islam om meer de weg te kiezen van de gematigdheid, de dialoog en het monopolie op de waarheid op te geven. Niemand kan die voor zichzelf opeisen. Elke overtuiging moet open zijn, vatbaar voor correcties en aanvullingen. Een open samenleving is ons model geworden Na alle miserie van onze geschiedenis. Ons nieuw Europees model is samen te vatten als: één beschaving en meerdere culturen. Onze beschaving is gebouwd op universele waarden als de politieke democratie, de rechtsstaat, de sociale markteconomie, de gelijkheid tussen mensen, de niet-discriminatie, de scheiding van godsdienst en Staat, de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Dat is de basis van ons samen-leven. Daarrond kunnen er meerder culturen zijn, meerdere godsdiensten en overtuigingen die kunnen bloeien rond die centrale

beschavingswaarden. Eén beschaving en meerdere culturen is de sokkel van het Europees model.

Meer in het bijzonder moet blijvend gewerkt worden aan de verbondenheid binnen onze samenlevingen. Iedereen is het er erover eens dat er meer sociaal en familiaal kapitaal nodig is. Mensen moeten mekaar meer zien, ontmoeten, samenwerken, samenleven, niet alleen digitaal en virtueel maar ook direct, fysisch. Het menselijk gelaat maakt dat mensen anders tegenover mekaar staan. Afstandelijkheid maakt vijandschappen meer mogelijk. Als mensen mekaar niet rechtstreeks kennen dan ontstaat makkelijker karikaturen over dé moslims, dé Vlamingen, dé Walen enz. Vijandschappen kunnen leiden tot geweld en eventueel tot oorlog. We moeten dus intern onze samenlevingen versterken. We leven teveel naast elkaar. Vreemden kunnen soms vijanden worden.

De humanist was zijn tijd ver vooruit. Veel is gerealiseerd sindsdien. Maar niets is definitief. De geschiedenis kent geen verworvenheden. Dat mogen we nooit vergeten.